

Ropiak, Sławomir

Śpiew w nabożeństwach pokutnych : studium teologiczno-pastoralne

---

Studia Redemptorystowskie nr 10, 250-276

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Sławomir Ropiak
UWM – Olsztyn

ŚPIEW W NABOŻEŃSTWACH POKUTNYCH. STUDIUM TEOLOGICZNO-PASTORALNE

Słowa kluczowe: śpiew, pokuta, psalmy, nabożeństwa

Keywords: singing, penance, psalm, mass

Schlüsselwörter: Gesang, Buße, Psalmen, Gottesdienste

Czy śpiew i muzyka są potrzebne przy pokucie? W pierwszym odruchu wydawać się może, że nie. Każdy spowiednik posługujący w konfesjonale w czasie różnych nabożeństw wie doskonale, jak uciążliwa jest gra organowa, śpiew ludu czy głośny kaznodzieja. Jednak rozpowszechniony w Polsce zwyczaj spowiedzi w czasie Mszy św., delikatnie mówiąc, nie jest rozwiązaniem wzorcowym, a wręcz bardzo dalekim od ideału¹. Na pewno potrzeba ciszy i skupienia przy rachunku sumienia, aby rzetelnie przeprowadzić refleksję nad swym postępowaniem. Potrzeba też odpowiedniej, intymnej atmosfery, aby penitent mógł spokojnie wyznać swoje grzechy. Utrwalona praktyka indywidualnej spowiedzi, sprawia, że zbyt mało wykorzystywane są wspólnotowe celebracje sakramentu pokuty, a przecież Kościół pragnie wszystkimi dostępnymi środkami wprowadzać ludzi na drogę pełnego pojednania². W wielu parafiach niezwykle rzadko odprawiane są nabożeństwa pokutne, mimo że duszpasterze mają do dyspozycji odnowione *Obrzędy pokuty*, zatwierdzone przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski i potwierdzone przez Stolicę Apostolską już ponad 30 lat temu³. To właśnie przy wspólnotowych celebracjach pokutnych wręcz niezbędne są odpowiednia muzyka i śpiew. Troska

¹ Wprawdzie spowiednik powinien okazywać gotowość do słuchania spowiedzi zawsze, ilekroć wierni słusznie o to proszą, ale też wiernych należy przyzwyczajać, by spowiadali się poza Mszą, zwłaszcza w ustalonych godzinach; por. Święta Kongregacja Doktryny Wiary, *Normy pastoralne w sprawie ogólnego udzielania sakramentalnego rozgrzeszenia*, 16 czerwca 1972, nr XII, AAS 64 (1972), s. 514; Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, 25 maja 1967, nr 35: AAS 59 (1967), s. 560–561; *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, w: *Obrzędy pokuty. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1981, nr 10 b, 13, s. 20, 21 (dalej: OPP).

² Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*. O pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła (Rzym, 2 grudnia 1984), Wrocław 1999, nr 23, s. 77.

³ Zob. Święta Kongregacja ds. Sakramentów i Kultu Bożego, *Dekret*, 10 marca 1978, Prot. CD 544/77; za: S. kard. Wyszyński, *Dekret*, N. 594/81/P, w: OPP, s. 5–6.

o aspekt obrzędowy pokuty przyczynia się do ożywiania praktyki sakramentu i chroni przed popadaniem w formalizm i rutynę⁴.

Problematyka śpiewu pokutnego omówiona zostanie w następujących zagadnieniach: 1. Śpiewy pokutne w życiu i liturgii Kościoła; 2. Celebracja nabożeństwa pokutnego w muzycznej oprawie; 3. Charakter śpiewów w strukturze uroczystej celebracji sakramentu pokuty i pojednania wielu penitentów; 4. Teologiczna tematyka śpiewów nabożeństw pokutnych; 5. Śpiewy w nabożeństwach pokutnych dla grup wiekowych i stanowych.

1. Śpiewy pokutne w życiu i liturgii Kościoła

Chrystus Pan „umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, aby go uświęcić” (Ef 5, 25–26). Narodził się on z przebitego boku Chrystusa, który umarł na krzyżu⁵. Chrystus jako Głowa Kościoła „jest święty, niewinny, niepokalany (Hbr 7, 26), nie znał grzechu (2 Kor 5, 21), lecz przyszedł dla prześlągania jedynie za grzechy ludu (por. Hbr 2, 17)”⁶.

Kościół jest święty⁷, a absolutnym źródłem i dawcą Jego świętości jest Duch Święty⁸. Jednak Kościół jako zgromadzenie ludu wybranego przez Boga wciąż potrzebuje Bożego miłosierdzia. Mistyczne Ciało Chrystusa w swych członkach na ziemi jest już naznaczone prawdziwą, choć niedoskonałą jeszcze świętością⁹, stąd Kościół, równocześnie jako wspólnota złożona z grzeszników, na różne sposoby podejmuje i pełni pokutę także w formach zewnętrznych, gdyż wszyscy ochrzczeni powinni dążyć do doskonałej świętości, tak jak sam Ojciec jest doskonały¹⁰.

Można zdecydowanie stwierdzić, że różnorodne śpiewy pokutne weszły na stałe do zwyczajnej praktyki Kościoła, tworząc trwałą formę dialogu wiernych z miłosiernym Bogiem. Kościół w swej historii przejął śpiewy pokutne z tradycji starożytnego Izraela. Zmianom ulegał tylko repertuar, uwzględniający ewolucję języka, styl i techniki kompozytorskie, a także nowe formy muzyczne.

W swych dziejach lud Boży wielokrotnie sprzeniewierzał się Bogu, ale też nawracał się, podejmował pokutę. Procesowi pojednania z Bogiem i bliźnimi zazwyczaj towarzyszył śpiew, wykonywany podczas modlitw pokutnych, nabożeństw ekspiacyjnych oraz obrzędów prześlągalnych. Doświadczenie Kościoła potwierdza, że muzyka integralnie włączona w liturgię pokutną umożliwia nie

⁴ Por. *Reconciliatio et paenitentia*, nr 32, s. 123.

⁵ KL 5; por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum 2002, nr 766 (dalej: KKK).

⁶ *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, w: OPP, nr 3, s. 13.

⁷ *Katechizm Rzymski* 1, 10, 1; za: KKK 750.

⁸ KKK 749.

⁹ KK 48; por. KKK 670.

¹⁰ KK 825; KKK 825.

tylko rozwój wiary pokutników, ale także wzmacnia owocny dialog zbawczy z Bogiem usprawiedliwiającym i przebacającym grzechy.

Śpiewy pokutne, będąc także elementami komunikacji wiernych między sobą, nabierają charakteru apostołskiego¹¹. Pełnią funkcję katechetyczną, bo pouczają o grzechu i o miłosierdziu Bożym, o potrzebie nawrócenia oraz konieczności życia według przykazań Bożych i rad ewangelicznych.

1.1. Dawidowe psalmy pokutne prototypem modlitw nawracającego się ludu Bożego

Psalmy Dawidowe o charakterze błagalnym, lamentacyjnym czy przebłagalnym stały się modlitwą chrześcijan. Podobnie jak wszystkie starotestamentowe pieśni, tak również psalmy pokutne zostały przejęte przez pierwotny Kościół i poddane reinterpretacji chrystologicznej¹². Wyrażają prorocstwo o Chrystusie i Kościele, bo ukazują miłosierdzie Odkupiciela, głoszą Jego zwycięstwo nad szatanem, światem i grzechem, przedstawiają błagania Kościoła i w końcu uzewnętrzniają radość Oblubienicy zbawionej przez Chrystusa¹³.

Psalmy pokutne wyrażają wewnętrzną postawę ukorzenia się przed Bogiem. Funkcjonują zarówno w pobożności prywatnej, jak i oficjalnej modlitwie pokutnej Kościoła. Przypisuje się im uprzywilejowaną skuteczność w kształtowaniu i przyjmowaniu postawy wewnętrznej skruchy, koniecznej do przyjęcia przebaczenia grzechów. Ich szeroki repertuar stwarza przestrzeń dla jedynającego działania Boga.

W swej strukturze psalmy przeznaczone są przede wszystkim do śpiewania. Psalmy pokutne, w praktyce wykonawczej, najczęściej realizowane są według którejś melodii z ośmiu tonów psalmowych (*octo toni Psalmorum*)¹⁴. Wówczas tworzą modlitwę śpiewaną, wyrażającą całego człowieka, a więc modlitwę ożywiającą jego kontemplację, która wprowadza w kontakt z Bogiem, a stając się czytelnym świadectwem i znakiem wiary, przekazuje ją innym uczestnikom celebracji¹⁵.

¹¹ Zob. J. Nowak SAC, *Apostolski wymiar liturgii. Studium teologiczno-liturgiczne w świetle Konstytucji „Sacrosanctum Concilium”*, Poznań 1999, s. 129–132.

¹² P. Petryk, *Psalmy i ich powiązanie z modlitwa chrześcijan*, w: *Mirabile laudis canticum. Liturgia Go-dzin; dzieje i teologia*, red. H.J. Sobeczko, Opole 2008, s. 307–308.

¹³ Por. W. Świerżawski, *Panie, naucz nas się modlić. Mistyka zakorzeniona w Liturgii*, wyd. 2, Sandomierz 1998, s. 432.

¹⁴ Zob. *Liber usualis. Missae et Officii pro Dominicis et Festis cum cantu gregorianum, ex editione Vaticana adamussim excerpto et rhythmicis signis in subsidium cantorum a Solesmensibus monachis diligenter ornato*, Parisiis-Tornaci-Romae 1954, s. 113–117; por. E. Hinz, *Chorał gregoriański*, Pelplin 1999, s. 142–148; I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000, s. 133.

¹⁵ Zob. B. Christol, *Le chant qui vivifie ma prière*, „La Maison Dieu” 1980, nr 143, s. 79–107; za:

Spośród trzech zasadniczych form śpiewania psalmów, to jest solowej, antyfonalnej i responsoryjnej, ta ostatnia najlepiej nadaje się do zastosowania w nabożeństwach pokutnych. Medytacji tekstu sprzyja bowiem fakt, że w psalmodii responsoryjnej występuje dialog pomiędzy solistą wykonującym psalm a wiernymi lub zespołem, którzy odpowiadają na tzw. respons¹⁶.

Do psalmów pokutnych zalicza się głównie: Ps 6; 32 (31); 38 (37); 51 (50); 102 (101); 130 (129); 143 (142)¹⁷. Jednak katalog ten jest rzeczą umowną. Euzebiusz z Cezarei nazywał Ps 6; 24; 37; 50; 103 „didaskalią wyznania”, a Ps 29 „eucharystią wyznania”. Od 875 roku jako psalmy pokutne przyjmuje się Ps 17; 25; 33; 51; 65; 67; 103; 104¹⁸.

Współcześnie jako psalm pokutny najbardziej rozpowszechniony jest Ps 51 (50) *Miserere*. Śpiewa się go niemal na każdym pogrzebie podczas wprowadzania do kościoła trumny z ciałem zmarłego¹⁹, a także w każdy piątek w liturgii godzin w jutrzni jako błaganie pokutnika²⁰.

Psalm ten opracowywany jest i wykonywany w najróżniejszych tłumaczeniach i aranżacjach, przybierając nawet formę pieśni. W modlitwie tej skruszony grzesznik, wyznając swój grzech, odwołuje się do przebaczącej dobroci Boga:

1. Zmiłuj się, Boże, zmiłuj nad grzesznikiem, co w swej dobroci nie pogardzasz nikim, w Tobie ja samym, w Tobie mam ufanie według Twojego miłosierdzia, Panie. 2. I według mnóstwa Boskich Twych litości racz zgładzić, Panie, moje nieprawości; O więcej żebrzę: Okaż łaskę swoją, oczyść mnie z grzechów, wymaż zbrodnię moją. 3. Już serce moje, smutkiem napelnione, łzami obmywa grzechy popełnione, zbrodni okropne, co mnie pokrywają, wszędzie są ze mną, wszędzie mnie ścigają.	4. Przeciwno Tobie nędźnie zawiniłem i Ciebie, Boga ciężko obraziłem; luboś w wyrokach, Panie, sprawiedliwy, w karaniu jednak jesteś litościwy. 5. Już w mym poczęciu, nim się narodziłem, wiem o tym dobrze, że grzesznikiem byłem; Tyś mnie nauczył w Twej dobroci świętej, jak mam mądrości szukać niepojętej. 6. Skrop mnie hyzopem, Panie dobroczynny, i obmyj duszę, abym był niewinny, abym Aniołom równy w niewinności nad same śniegi bielszy był w czystości.

B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, *Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 223.

¹⁶ Zob. S. Ziemiański, *Śpiew psalmów w liturgii*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki, Poznań 1967, s. 500; I. Pawlak, *Śpiew Psalmów w Liturgii Godzin*, „Liturgia Sacra” 7 (2001), nr 1, s. 71; P. Petryk, *Psalmy i ich powiązanie z modlitwa chrześcijan*, w: *Mirabile laudis canticum. Liturgia Godzin...*, dz. cyt., s. 316.

¹⁷ Ps 143 (142), zamieszczony w *Agenda mortuorum*, wykonywany jest jako psalm pokutny przy umierającym.

¹⁸ Por. *Psalmy pokutne*, w: *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1263.

¹⁹ Por. *Liturgia Horarum iuxta ritum romanum*, t. I, Officium divinum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP.VI promulgatum. Editio typica. Libreria Editrice Vaticana 1977, s. 608–609; 696–697; 787–788; 874–875; *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. I, Pallottinum 1982, s. 652–653; 738–739; 823–824; 906–907 (dalej: LG, t. I).

²⁰ Por. *Obrzęd pogrzebu dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 2. uzup., Katowice 1991, nr 49, s. 53–55.

Powyższy tekst²¹, tak jak i inne psalmy pokutne, ukazuje niezwykłą dobroć Boga wobec grzesznika. Psalmista uznaje swój grzech i prosi o oczyszczenie, a następnie wyraża ufność w Boże przebaczenie. Modlitwa pełna pokory i uniżenia kończy się wyśpiewaniem Bogu wdzięczności i chwały, gdyż u Pana „jest łaska i obfitość odkupienia” (por. Ps 130 [129])²².

Na szczególne wspomnienie zasługują też psalmy wykonywane podczas obrzędu pokropienia pobłogosławioną wodą, który zastępuje akt pokutny w *Ordo Misse*²³. Aspersji w ciągu roku towarzyszy śpiew Ps 51 (50), przeplatanej antyfoną *Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor* (por. w. 9)²⁴.

W polskim tłumaczeniu psalm ten brzmi:

1. Zmiłuj się nade mną, Boże, w miłosierdziu swoim,
w ogromie swej litości zgładź nieprawość moją.

2. Obmyj mnie zupełnie z mojej winy
i oczyść mnie z grzechu mojego.

Antyfona.

3. Stwórz, o Boże, we mnie serce czyste
i odnow we mnie moc ducha.

Panie, otwórz wargi moje,
a usta moje będą głosiły Twą chwałę.

Jako antyfonę śpiewa się do wyboru tekst: „Niech błogosławiony będzie Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa, darował nam nowe życie, bo jest pełen miłosierdzia”²⁵, lub „Pokrop nas, Panie, poświęconą wodą i obmyj z grzechów, byśmy byli czysti. Obdarz nas mocą, pokojem, weselem, przy Twym ołtarzu dziś w Twoim kościele”²⁶.

W okresie wielkanocnym Kościół nawiązuje do tajemnicy chrztu św., dlatego wykonywany jest Ps 118 (117) lub 136 (135). W wersji łacińskiej werset *Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in saeculum misericordia eius* (Ps 118 [117], 1), a także następującą po nim doksologię poprzedza i kończy antyfonalnie opracowany tekst z prorocтва Ezechiela: *Vidi aquam egredientem de templo, alleluja, alatere dextro, et omnes ad quos pervenit aqua ista, salvi facti sunt, et dicent, alleluja, alleluja* (por. Ez 47, 1n)²⁷.

²¹ *Zmiłuj się, Boże*, tekst: J.W. 1860, melodia: T. Klonowski, w: J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, red. K. Mrowiec, wyd. XXXIX, Kraków 1994, nr 679, zwr. 1–6, s. 843–844 (dalej: SiedleckiM 1994).

²² Por. *Sakrament pokuty i pojednania*, w: *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 1371–1372.

²³ *Missale romanum*, ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia, Typis Vaticanis, 2002, s. 1249–1252 (dalej: MR 2002).

²⁴ Zob. *Śpiewnik liturgiczny*, red. K. Mrowiec, Lublin 1991, nr 4, s. 13–14 (dalej: ŚL 1991).

²⁵ Na melodię opracowaną przez ks. K. Mrowca; por. ŚL 1991, nr 2, s. 12–13.

²⁶ Tekst: S. Jakiel, melodia: W. Lewkowicz; por. ŚL 1991, nr 3, s. 13.

²⁷ ŚL 1991, nr 8, s. 16–18.

W opracowaniu na język polski zarówno antyfona, fragment psalmu, jak i do-
ksologia zostały ujęte w formę pieśni zwrotkowej na znaną melodię wielkanoc-
ną²⁸. Cały tekst brzmi w następujący sposób:

1. Widziałem wodę płynącą, od kościoła wychodzącą, z boku kościoła prawego, spływającą dla każdego, Alleluja, Alleluja. 2. A do których przychodziła, wszystkich z grzechów oczyściła. I, co się przez nią zbawili, wraz Alleluja mówili. Alleluja, Alleluja.	3. Wychwalajmy Pana swego, na wieki miłosiernego; Pan to możny, Pan to dobry i dla wszystkich bardzo szczodry. Alleluja, Alleluja. 4. Chwała Ojcu i Synowi, oraz Świętemu Duchowi, jako przedtem, tak i ninie i na wieki niechaj słyńie. Alleluja, Alleluja.

W kolejnym śpiewie²⁹ przeznaczonym na aspersion w okresie wielkanocnym
proroctwo Ezechielowo poddane zostało chrystologicznej reinterpretacji w świe-
tle męki Pańskiej (por. J 19, 34): „Z Twego boku, Chryste Panie, czysta woda wy-
płynęła. Ona wszystkie świata grzechy boską mocą oczyściła. Alleluja”³⁰.

W akcie pokutnym na okres wielkanocny akcent został przesunięty z przebła-
gania za grzechy na wychwalanie Chrystusa Zmartwychwstałego, który okazuje
miłosierdzie i udziela łaski powstania z upadków. Wyraźnie poucza o tym anty-
fona: „O Chryste nasz Panie, przez Twe zmartwychwstanie, daj nam z grzechów
powstać, łaski Twojej dostać. Alleluja” oraz dołączony do niej psalm dziękczynny
(por. Ps 136 [135], 1-5)³¹:

1. Wychwalajcie Pana, bo jest dobry, bo na wieki miłosierdzie Jego. 2. Wychwalajcie Pana nad Pany bo na wieki miłosierdzie Jego.	3. Wielkich cudów On sam dokonał, bo na wieki miłosierdzie Jego. 4. Niebo i ziemia, chwalcie Boga, bo na wieki miłosierdzie Jego.

1.2. Pieśni pokutne zakorzenione w Tradycji Kościoła

Autentyczne życie chrześcijańskie wymaga nieustannej metanoi. Modlitwa
wraz z postem i jałmużną na stałe weszły do pokutnej praktyki Kościoła. Wyr-
azem praktykowania pokuty przez chrześcijan pierwszych wieków jest starożytny

²⁸ Mel. *Wesoły nam dzień dziś nastał*; zob. ŚL 1991, nr 202, s. 229.

²⁹ Tamże, nr 6, s. 15–16.

³⁰ Tamże, nr 7, s. 16.

³¹ Tamże, nr 5, s. 15.

tekst *Didache*, który przeżywa swoisty renesans w nurcie posoborowej odnowy liturgicznej. W Polsce pieśń ta opracowana jest w dwóch wersjach: ks. Kazimierza Pasionka i ks. prof. Karola Mrowca. Autor z czasów patrystycznych, wzywając chrześcijan do godnego przyjmowania Eucharystii, poucza: „kto święty, niech przystąpi, kto nim nie jest, niech czyni pokutę”³².

W historii polskiej religijności, wyrosłej ze średniowiecznej tradycji katolickiej, pielęgnowano śpiewy pasyjne, a pieśni pokutne były stosunkowo mało znane³³. Wprawdzie znajdziemy szereg utworów o charakterze pokutnym, ale nie należą do znaczącego nurtu, charakterystycznego dla polskiej pobożności ludowej. Do takich utworów można zaliczyć niektóre wielogłosowe kompozycje Mikołaja Gomółki znajdujące się w zbiorze *Melodiae na Psalterz Polski* z 1589 roku³⁴, czy też psalmy pokutne zamieszczone w dwutomowym zbiorze pieśni ks. Franciszka Ruthena z 1732 roku³⁵ lub opracowania psalterza w XIX-wiecznym tłumaczeniu Franciszka Karpińskiego³⁶.

W epokach renesansu, a zwłaszcza baroku³⁷, ale także oświecenia i romantyzmu, aż po czasy Soboru Watykańskiego II, w okresie wielkiego postu zdecydowanie dominowały pieśni pasyjne, w których rozważano Mękę Pańską³⁸.

W wyniku soborowej odnowy, kierującej się powrotem do źródeł, nawiązano do starożytnej pobożności i stąd obecnie pieśni pokutne znajdują w czasie wielkiego postu większe zastosowanie. Na cztery tygodnie tego okresu liturgicznego proponowane są dawne i nowe śpiewy zachęcające do pokuty i nawrócenia.

Do najbardziej rozpowszechnionych pieśni pokutnych, aktualnie proponowanych w śpiewnikach liturgicznych, należą: *Bądź mi litościw*³⁹, *Bliskie jest Królestwo Boże*⁴⁰, *Boże Ojczy wszechmogący*⁴¹, *Dałeś nam przykład, o Jezu*⁴², *Do Ciebie*,

³² Por. *Dziękujemy Ci, Ojczy nasz*; ŚL 1998, zwr. 8, nr 29, 30, s. 102, 104.

³³ Zob. *Polskie pieśni pasyjne średniowiecze i wiek XVI*, red. J. Nowak-Dłużewski, t. 1–2, PAX, Warszawa 1977.

³⁴ *Pieśni kościelna*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, oprac. G. Mizgalski, Poznań–Warszawa–Lublin 1959, s. 374.

³⁵ Por. E. Hinz, *Zarys historii muzyki kościelnej*, Pelplin 2000, s. 270.

³⁶ Por. P. Folwarski, *Śpiewnik. Qui cantat bis orat*, Kraków 1802; J. Żurek, *Śpiewniki i kancjonały kościelne drukowane w Krakowie w pierwszym 20-leciu XIX wieku (studium muzykologiczne)*, Lublin 1976, s. 43; za: B. Bartkowski, *Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy*, Kraków 1987, s. 118–119.

³⁷ Por. S. Dąbek, *Wielogłosowy repertuar kancjonałów staniąteckich (XVI–XVIII w.)*, Lublin 1997, s. 42–83.

³⁸ Zob. *Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia i materiały*, t. 1, red. B. Bartkowski, Lublin 1990, s. 103–118; E. Hinz, *Zarys historii muzyki kościelnej*, dz.cyt., s. 258, 262, 266–280.

³⁹ Zob. ŚL 1991, nr 121, s. 171–172; *Exsultate Deo... Śpiewnik mszalny*, wyd. 9, Kraków 2004, nr 287, s. 216 (dalej: ExD 2004).

⁴⁰ Zob. ŚL 1991, nr 122, s. 172–173; ExD 2004, nr 288, s. 217.

⁴¹ Zob. ŚL 1991, nr 123, s. 173–174.

⁴² Zob. LG, t. II; ŚL 1991, nr 124, s. 174–175; ExD 2004, nr 292, s. 221.

*Panie, pokornie wołamy*⁴³, *Duszo Chrystusowa*⁴⁴, *Parce Domine*⁴⁵, *Posypmy głowy popiołem*⁴⁶, *Przed Tobą, Ojczy, stajemy*⁴⁷, *Przepuść, Panie, przepuść*⁴⁸, *Serce me do Ciebie wznoszę*⁴⁹, *Z głębokości mojego serca*⁵⁰, *Zmiłuj się, Stwórco*⁵¹.

Powyższe pieśni, podobnie jak psalmy pokutne, mogą być śpiewane podczas celebracji pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem oraz podczas nabożeństw pokutnych. Treść ich adekwatnie oddaje wewnętrzną postawę skruszonego pokutnika.

1.3. Śpiew w służbie praktyki odpustów

Tradycja śpiewów pokutnych znajduje wyraz również w szeroko rozpowszechnionych praktykach odpustowych. Aby uzyskać odpust zupełny, wymagane jest spełnienie kilku warunków, a więc: aktualna intencja uzyskania odpustu, wyzbycie się jakiegokolwiek przywiązania do grzechu, nawet lekkiego, Komunia św., modlitwa w intencjach określonych przez Ojca świętego. Do istoty odpustu należy wykonanie „dzieła odpustowego”, to znaczy nakazanego zadania, jak np. nawiedzenie kościoła, sanktuarium, cmentarza lub wskazanego miejsca, udział w Eucharystii, liturgii, nabożeństwie, odmówienie modlitw, dokonanie wyznaczonego czynu⁵².

Wielokrotnie dziełom odpustowym towarzyszą różne śpiewy. Wystarczy wspomnieć uroczyste msze odpustowe, celebrowane z okazji wspomnienia patrona kościoła czy parafii, gdy muzyka liturgiczna wykonywana jest z wielką okazałością i starannością.

Odrębną tradycję muzyczną mają pielgrzymki pokutne do sanktuariów. Wykonywane wówczas śpiewy są stałym elementem szczerzej pobożności ludowej⁵³.

⁴³ Zob. ŚL 1991, nr 125, s. 175; ExD 2004, nr 294, s. 221–222.

⁴⁴ Zob. ŚL 1991, nr 126, s. 175–177.

⁴⁵ Zob. tamże, nr 127, s. 177.

⁴⁶ Zob. tamże, nr 128, s. 177–178; pieśń ta wykonywana jest w Środę Popielcową.

⁴⁷ Zob. tamże, nr 129, s. 178–179; ExD 2004, nr 302, s. 226.

⁴⁸ Zob. ŚL 1991, nr 130.1, 130.2, s. 179.

⁴⁹ Zob. tamże, nr 131, s. 180.

⁵⁰ Zob. tamże, nr 132, s. 180–181.

⁵¹ Zob. LG, t. II; ŚL 1991, nr 133, s. 181–182; ExD 2004, nr 308, s. 231.

⁵² Zob. Penitencjaria Apostolska, *Enchiridion Indulgentiarum* (Wykaz odpustów), wyd. IV, 16 lipca 1999, 17, 1; por. M. Kołodziejczyk, *Teologiczne założenia praktyki odpustowej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 21 (1968), nr 3, s. 147–158; tenże, *Nowa miara odpustu częściowego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, dz. cyt., „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 22 (1968) nr 2/3, s. 103–123; za: J.S. Płatek, *Sprawowanie Sakramentu Pokuty i Pojednania*, wyd. 2 poszerzone, Jasna Góra – Częstochowa 2001, s. 280–281.

⁵³ Zob. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003, nr 267, s. 188–189; Z.S. Jabłoński, *Pielgrzymki w pobożności ludowej*, w: *Liturgia i pobożność ludowa*, red. W. Nowak, Olsztyn 2003, s. 141–142.

Wyjątkowy charakter ma śpiew podczas adoracji Krzyża. Wśród średnio-wiecznych praktyk pokutnych w celu uzyskania odpustu znane były tzw. *laudes crucis*, kiedy w czasie nawiedzenia wyznaczonego kościoła uroczyste modlono się hymnem o Krzyżu, a odprawiane nabożeństwo kończono odśpiewaniem hymnu *Te Deum* przed złożeniem krzyża do grobu (*depositio crucis*)⁵⁴. Obecnie podczas adoracji Krzyża zalecany jest śpiew: *Wielbimy Krzyż, Święty Boże, Ludu, mój ludu, Krzyżu święty*⁵⁵.

Niekiedy także sam pobożny śpiew należy do dzieł odpustowych. Na przykład odpust zupełny można uzyskać pod zwykłymi warunkami, za uroczyste i publiczne wykonanie hymnów liturgicznych: w niedzielę Zesłania Ducha Świętego *O Stworzycielu Duchu, przyjdź*; w uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa *Przed tak wielkim Sakramentem* z werselem i modlitwą; czy też na zakończenie roku *Ciebie, Boże, wystawiamy*⁵⁶.

Po Soborze Watykańskim II nastąpiło ponowne odkrycie wartości i znaczenia odpustów⁵⁷. Aktualny wykaz odpustów zupełnych i częściowych znajduje się w wydanym przez Stolicę Apostolską *Enchiridion indulgentiarum* (1968) oraz w bulli *Incarnationionis mysterium* (29 listopada 1998; wyd. 2. w 1999, wyd. 4 bis w 2004)⁵⁸.

2. Celebracja nabożeństwa pokutnego w muzycznej oprawie

Śpiew ożywia pobożność i może skutecznie przyczynić się do przeżycia autentycznego nawrócenia, wzmocnionego oraz pogłębionego o czynnik emocjonalny. W historii ulegały zmianom zewnętrzne formy praktyk pokutnych, takie jak: poszczenie, rozdzieranie szat, przywdziewanie stroju pokutnego, posypywanie popiołem, zawodzenia i żałosne płacze, uderzanie się w pierś, opuszczanie głowy, rozwichrzenie włosów⁵⁹. Niezmiennie zawsze ważna była postawa wewnętrznego nawrócenia. I chociaż muzyka nie należy do najbardziej typowych elementów wyrażających pojednanie człowieka z Bogiem i Kościołem, to pomijanie jej psychologicznej roli zubaża grzesznika w jego pokucie. Do warunków owocnego przyjęcia sakramentu pokuty konieczne jest spełnienie pięciu warunków: rachunek sumienia, żal za grzechy, mocne

⁵⁴ Zob. H. Vorgrimler, *Buße und Krankensalbung*, w: *Handbuch der Dogmengeschichte*, IV/3, Freiburg im Br. 1978, s. 203–214; za: *Odpust*, w: *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 1072–1073.

⁵⁵ MR 1986, s. 142.

⁵⁶ Por. *Enchiridion Indulgentiarum*, Roma 1968, nr 59–60, za: *Kalendarz Liturgiczny Archidiecezji Warmińskiej na Rok Pański 1994*, oprac. W. Nowak, Olsztyn 1993, s. 118, 125, 229.

⁵⁷ Por. Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*. O odpustach, Rzym, 1 stycznia 1967, tekst polski w: „*Notificationes*”, Kraków 1967, s. 192–195.

⁵⁸ *Odpust*, w: *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 1073.

⁵⁹ Por. *Sakrament pokuty i pojednania*, w: tamże, s. 1370.

postanowienie poprawy, szczerą spowiedź, zadośćuczynienie Bogu i ludziom. Dobrze dobrana muzyka jest niezwykle przydatna do pobudzenia sumienia grzesznika, do poruszenia jego serca czy też do wyrażenia skruchy, a także wypowiedzenia dziękczynienia po otrzymaniu rozgrzeszenia.

2.1. Osoby animujące śpiew podczas nabożeństwa pokutnego

Zarówno kapłan, jak i penitent powinni przygotować się do sprawowania sakramentu pokuty i pojednania. Jednym z elementów tego przygotowania jest modlitwa. I tu pomocą może być odpowiednia muzyka. Jest to zgodne z Tradycją Kościoła, który wyrażał swą modlitwę śpiewem od początku swego istnienia. Także podczas nabożeństw pokutnych aktualna jest zachęta św. Pawła Apostoła, by chrześcijanie wspólnie śpiewali psalmy, hymny i pieśni pełne ducha (por. Kol 3, 16). Tymczasem w praktyce duszpasterskiej polskich parafii zasadniczo nie dostrzega się i nie przewiduje zaangażowania muzycznego wielu osób w celebracjach sakramentów. Najczęściej ogranicza się ono do udziału organisty i ewentualnie okolicznościowych solistów⁶⁰.

Pojednanie grzesznika we wspólnocie Kościoła jest niezwykle ważnym wydarzeniem, które domaga się należytej oprawy artystycznej. Zarówno podczas nabożeństwa pokutnego, jak i obrzędu pojednania wielu penitentów, głównym wykonawcą śpiewu jest kapłan przewodniczący liturgii. On kieruje celebracją i ją animuje. Śpiewa pozdrowienia, dialogi, modlitwy⁶¹. Oprócz niego niezwykle ważni są świeccy śpiewacy i muzycy kościelni potrafiący przełożyć osobistą wiarę chrześcijańską na piękno języka muzycznego. Od ich autentycznego przeżycia religijnego oraz opanowanego warsztatu muzycznego zależy jakość ożywiania modlitw zanoszonych do Boga.

Organista pełni niezwykle ważne zadanie w duszpasterstwie parafialnym, mając wpływ na przebieg celebracji i panujący klimat modlitewny. Subtelnie wykonany przez niego akompaniament organowy podtrzymuje śpiew, dodaje modlitwie powagi i szlachetnego piękna, a delikatna gra solowa odpowiednio dobranych kompozycji ułatwia wewnętrzne wyciszenie. To organista swą umiejętną grą, także poprzedzającą nabożeństwo pokutne, wytwarza w kościele podniosły nastrój skupienia⁶².

⁶⁰ Por. Z. Wit, *Zaangażowanie świeckich w posługi muzyczne w liturgii (schola, kantor, psalterzysta, chór, organista, instrumentalisci, wierni)*, w: *Muzyka liturgiczna w Kościele Katowickim 1925–2005*, red. W. Hudek, Katowice 2005, s. 35.

⁶¹ Por. OPP, nry 49–50, 91–94, s. 42–44, 72–73.

⁶² Zob. M. Szymanowicz, *Możliwości wykorzystania wolumenu brzmieniowego organów w akompaniamentach do śpiewów liturgicznych*, w: *Muzyka i śpiew kościelny. Kształcenie organistów*, red. J. Zimne, Sandomierz 2004, s. 156–163.

Oprócz organisty w nabożeństwach pokutnych powinno być zatrudnionych wiele osób, w tym: psalterzysta wykonujący psalm responsoryjny⁶³, kantor intonujący pieśni i podtrzymujący śpiew całego zgromadzenia, członkowie zespołu śpiewaczego (scholi lub chóru) realizujący aklamację przed Ewangelią i inne powierzone im części, instrumentalisci wypełniający przestrzeń kościoła muzyką sakralną, a także dyrygenci kierujący poszczególnymi zespołami⁶⁴. Wszyscy ci wykonawcy należą do zgromadzenia czyniącego pokutę⁶⁵.

Aktywne podejmowanie funkcji liturgicznych przez osoby świeckie w obrzędzie pojednania wielu penitentów kształtuje świadomość wszystkich uczestników nabożeństwa o wertykalnym i horyzontalnym wymiarze pokuty. Grzech bowiem niszczy relację z Bogiem i bliźnimi, dlatego domaga się pokuty uwzględniającej równowagę indywidualnego i społecznego nawrócenia. Osoby czynnie włączone w celebrację nie są wzniosłymi dodatkami estetycznymi uświetniającymi nabożeństwo, lecz pełnoprawnymi uczestnikami wydarzenia pokutnego, świadomie zaangażowanymi w tajemnicę zbawienia. Wszyscy uczestnicy nabożeństwa pokutnego, a więc także ci, którzy pełnią posługę muzyczną, wezwani są do nawrócenia. Organizatorzy nabożeństwa winni przewidzieć potrzeby całej służby liturgicznej i wyznaczyć również dla nich odpowiedni czas na przeprowadzenie refleksji oraz przystąpienie do indywidualnej spowiedzi sakramentalnej, która jest zwyczajnym sposobem sprawowania obrzędu⁶⁶.

Uroczyste i owocne przeprowadzenie nabożeństwa pokutnego uwarunkowane jest też właściwym przygotowaniem zespołu liturgicznego. Odpowiednio wcześniej zorganizowane spotkanie celebransa z posługującymi podczas nabożeństwa umożliwi wspólną refleksję nad tematem celebracji, rozważeniem słowa Bożego oraz dobraniem stosownych śpiewów. Bez takiego spotkania modlitewno-organizacyjnego w praktyce sam duszpasterz wyznacza śpiewy na nabożeństwo pokutne. W sytuacji zaś wspólnotowego przygotowania organista oraz pozostali muzycy mający uczestniczyć w nabożeństwie pokutnym sami proponują oprawę muzyczną, dobierają melodie i śpiewy, które najlepiej oddają treść czytań Pisma Świętego przewidzianych na nabożeństwo. Zakłada się bowiem, że

⁶³ *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, Rzym 2002, Poznań 2004, n. 36 (dalej: OWMR 2002).

⁶⁴ Por. OPP, nr 63, 70, s. 226, 229; zob. I.H. Siekierka OFM, *Muzyka a liturgia. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 2005, s. 191–215.

⁶⁵ Analogicznie do zgromadzenia eucharystycznego, społeczny charakter pokuty i pojednania domaga się zaangażowania w celebrację możliwie jak największej liczby osób z całym bogactwem ich funkcji i posług; por. S. Ropiak, *Świeccy wykonawcy muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przestrzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 328–345.

⁶⁶ Oczywiście, chodzi tu o sytuację, gdy spowiedź przewidziana jest w ramach nabożeństwa; por. *Reconciliatio et poenitentia*, nr 32, s. 121.

prawidłowo uformowani muzycy kościelni znają się na poszczególnych stylach muzyki kościelnej i opanowali sztukę umiejętnego doboru kompozycji⁶⁷. Zaniechanie przygotowania nabożeństwa w zespole często uniemożliwia wydobyć potencjału świeckich muzyków oraz pełnego wykorzystania bogactwa form muzycznych, treści tekstów i pieśni liturgicznych, a także różnorodności posług osób muzycznie zaangażowanych⁶⁸.

2.2. Zasada zróżnicowanego wykorzystania muzyki

Duszpasterze są zachęceni do organizowania uroczystych, wspólnotowo przeżywanych celebracji pokutnych, zwłaszcza w okresie wielkiego postu. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do *Obrzędów pokuty* wprost poucza, że wypada kilkakrotnie urządzić nabożeństwo pokutne, aby w ten sposób dać wszystkim wiernym okazję do pojednania się z Bogiem i braćmi⁶⁹. To daje też różne możliwości wykorzystania odpowiedniej oprawy muzycznej. W każdej społeczności spotkamy osoby, które rozumieją muzykę i modlą się śpiewem. Dla tej grupy niezwykle pożyteczne będzie przygotowanie pełnej oprawy muzycznej w nabożeństwie pokutnym. Dla tych zaś, którym muzyka przeszkadza w refleksji i skupieniu, można organizować nabożeństwo całkowicie pozbawione muzyki lub ograniczyć ją do kilku śpiewów. Surowość środków wyrazu przy pokucie też ma swoich zwolenników. Zachowanie odpowiednich chwil ciszy pogłębia przeżycie głoszonych treści i sprzyja poważnej refleksji. Stąd postulat zachowywania milczenia w różnych momentach celebracji właśnie w nabożeństwie pokutnym znajduje uzasadnione zastosowanie.

W praktyce duszpasterskiej należy stosować zróżnicowanie w korzystaniu z muzyki instrumentalnej. Zgodnie z przepisami, organista może grać solowe utwory organowe w czasie nabożeństw pokutnych przez cały rok liturgiczny⁷⁰.

Muzyka wpływa łagodząco na cierpienie, daje ukojenie, wlewa w serca nadzieję i radość, nawet wobec tak bolesnego doświadczenia, jakim jest grzech. Śpiew liturgiczny wyraża chrześcijańską nadzieję i uczy ufnego spoglądania w nadchodzącą przyszłość.

Piękno i głębię uczucia zawierają przede wszystkim chorał gregoriański, tradycyjne pieśni polskie oraz wielogłosowe dzieła muzyczne chrześcijańskich

⁶⁷ I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000, s. 267.

⁶⁸ Por. KL 42; Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici*. O powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie, Wrocław 1989, n. 26.

⁶⁹ *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, w: OPP, nr 3, s. 13.

⁷⁰ Ograniczenia dotyczą liturgii Triduum Paschalnego; zob. *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, 8 lutego 1979, nr 19, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, grudzień 1979, s. 249.

kompozytorów. Wszystkie te gatunki i formy mogą z powodzeniem być wykorzystywane w nabożeństwach pokutnych. Zawsze wzorem dla duszpasterzy będą celebracje papieskie, zwłaszcza nabożeństwa pokutne Jana Pawła II w Roku Jubileuszowym 2000.

3. Charakter śpiewów w strukturze uroczystej celebracji sakramentu pokuty i pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem

Struktura wspólnotowej celebracji sakramentu pokuty wielu penitentów oraz nabożeństwa pokutnego bez sakramentalnego rozgrzeszenia jest podobna. Z muzycznego punktu widzenia różni się jedynie uwzględnieniem czasu na spowiedź indywidualną oraz innym repertuarem na zakończenie wspólnej celebracji. Szczęólnego omówienia potrzebuje: śpiew na wejście, psalm responsoryjny lub pieśń po czytaniu biblijnym, aklamacja przed Ewangelią, akt pokutny, śpiew towarzyszący spowiedzi sakramentalnej (o ile ma miejsce), dziękczynienie oraz muzyka na zakończenie.

3.1. Śpiew na wejście

Nowe możliwości celebracji zaproponowane po Soborze Watykańskim II, zwłaszcza dzięki wspólnemu rachunkowi sumienia, są dużą pomocą w indywidualnym wyznaniu grzechów⁷¹. Gdy w kościele gromadzi się wielu penitentów, by uzyskać sakramentalne pojednanie, zalecane jest wspólne przygotowanie do spowiedzi przez nabożeństwo słowa Bożego. Wtedy dobrze jest, gdy obrzędy wstępne rozpoczynają się wspólnym odśpiewaniem odpowiedniej pieśni⁷². Śpiew ten ma charakter wspólnototwórczy. Modlitwa wypowiedzana na głos podkreśla społeczny charakter pokuty. Poucza zarówno o religijnym, jak i o międzyludzkim znaczeniu grzechu oraz nawrócenia. Dobrze dobrana pieśń ułatwia przybyłym pokutnikom zawiązać wspólnotę wierzących w miłosierdzie Boże.

Za wykonaniem wspólnego śpiewu przemawiają także czynniki emocjonalne. Muzyka kościelna, podobnie jak każdy rodzaj sztuki sakralnej, ułatwia wyciszenie modlitewne. Na nabożeństwo pokutne do kościoła przychodzą ludzie z ulicznego hałasu, obarczeni natłokiem myśli i spraw bieżących. I wtedy śpiew w naturalny sposób wprowadza pokój w ich serca. Muzyka absorbuje ich uwagę i angażuje wolę, powoduje ucieszenie rozbitych emocji i pomaga

⁷¹ Por. *Bóg i świat. Z kardynałem Josephem Ratzingerem Benedyktem XVI rozmawia Peter Seewald*, tłum. G. Sowiński, Kraków 2005, s. 387.

⁷² Por. OPr, nr 23, s. 25.

w skupieniu rozbieganych myśli. Przygotowuje do bardziej otwartego i owocnego słuchania słowa Bożego.

3.2. Śpiew w pokutnej liturgii słowa Bożego

Odnowiony rytuał sakramentu pokuty kładzie silny akcent na słuchanie słowa Bożego. W przygotowaniu penitenta do spotkania w prawdzie i w miłości z miłosiernym Chrystusem niezwykle ważne jest uświadomienie sobie własnego grzechu oraz podjęcie Bożego wezwania do nawrócenia. Bóg poprzez swoje słowo wzywa ludzi do pokuty i doprowadza ich do szczerego nawrócenia. W obrzędach pokutnych zalecane jest wybranie nawet kilku czytań biblijnych odpowiednio zestawionych tematycznie. Między poszczególnymi czytaniem należy śpiewać psalm lub odpowiednią pieśń. Liczba śpiewów zależna jest od liczby czytań i nie jest obowiązkowa, gdyż po czytaniu można zawsze zachować święte milczenie⁷³.

3.2.1. Psalm responsoryjny

Psalm responsoryjny ma charakter medytacyjny i stanowi odpowiedź na usłyszane słowo Boże. Zwykle kontynuuje główną myśl zawartą w uprzednio przeczytanym fragmencie Pisma Świętego. Należy do najważniejszego śpiewu liturgii słowa Bożego i zaczerpnięty jest ze starotestamentowej Księgi Psalmów. Obrzęd pojednania wielu penitentów proponuje do wyboru: Ps 13 (12), 4–5.6 (R.: 6a); Ps 25 (24), 4–5.6 i 7bc.8–9.10 i 14 (R.: 16a); Ps 31 (30), 2–31b. 3c–4.5–6 (R.: 6b); Ps 32 (31), 1–2.5.7. i 11 (R.: 5b); Ps 36 (35), 6–7ab.8–9.10–11 (R.: 8); Ps 50 (49), 7–8.9–10.14–17.20–23 (R.: 23b); Ps 51 (50), 3–4.5–6ab.12–13.14 i 17 (R.: 14a); Ps 73 (72), 21–22.23–24.25–26.27–28 (R.: 28a); Ps 90 (89), 1–2, 3–4.5–6.7–8.11–12.13–14 (R.: 14a); Ps 95 (94), 1–2.6–7ab.7c–9 (R.: 8a); Ps 119 (118), 1–2.10–11.15–16 (R.: 1a); Ps 123 (122), 2–3–4 (R.: 2c); Ps 130 (129), 1–2.3–4.5–7a.7bc–8 (R.: 7bc); Ps 139 (138), 1–3.4–5.16.23–24 (R.: 23a); Ps 143 (142), 1–2.5–6.7ab i 8ab.10 (R.: 10a)⁷⁴.

Zwyczajnie psalm winien być śpiewany z ambony, to jest z miejsca głoszenia słowa Bożego.⁷⁵ Wykonuje go z urzędu psalterzysta, a więc dorosły mężczyzna lub chłopiec. Może go również wykonać kobieta lub organista. Z braku odpowiedniej osoby świeckiej psalm śpiewa przewodniczący celebracji.

⁷³ OLM (1981), n. 33; OWMR 2002, n. 272.

⁷⁴ OPp, nr 127–141, s. 110–123.

⁷⁵ Por. *Instrukcja Episkopatu Polski w związku z wydaniem nowego mszału ołtarzowego* (11 marca 1987), n. 23; w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1993)*, oprac. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 65.

Także w nabożeństwach pokutnych najbardziej rozpowszechnionym sposobem wykonywania psalmu jest solowy śpiew psalterzysty przeplatany refrenem całego zgromadzenia. Dopuszczalny jest także sposób wykonania psalmu z antyfoną na początku i na końcu, a także bez refrenu, kiedy to psalterzysta sam śpiewa psalm w sposób ciągły, a zgromadzenie tylko słucha, niczego nie dopowiadając.

Śpiewowi psalmu nie musi, ale może towarzyszyć akompaniament instrumentalny, zwłaszcza gdy jest wykonywany przez organistę na chórze. Może też być psalm śpiewany przez solistę bez akompaniamentu, a podgrywany refren, aby podtrzymać śpiew zgromadzonych penitentów.

W celebracjach eucharystycznych psalmu responsoryjnego nie wolno zastępować pieśnią, i to pod żadnym pretekstem, gdyż stanowi integralną część liturgii słowa. Zastrzeżenie to nie jest już tak kategoryczne w nabożeństwach pokutnych. W komentarzu do obrzędów pokuty znajduje się stwierdzenie, że między czytaniem można wykonać odpowiednią pieśń⁷⁶. Wydaje się więc, że zgodnie z powyższym przepisem, dozwolone są tu także różne kompozycje o charakterze pokutnym wykonywane przez całe zgromadzenie, scholę lub chór.

3.2.2. Aklamacja przed Ewangelią

Śpiew przed Ewangelią obejmuje powtarzaną aklamację „Chwała Tobie, Królu wieków”⁷⁷ lub „Chwała Tobie, Słowo Boże”⁷⁸, przedzieloną wersetem z Ewangelii, który zapowiada główną myśl czytanej perykopy. Oczywiście aklamacja ta może być uroczyście zaśpiewana na różne sposoby, zarówno przez kantora, jak i organistę, scholę, chór lub całe zgromadzenie. Werset zapowiadający Ewangelię może być wykonany *unisono* lub wielogłosowo w zależności od potrzeb duszpasterskich i możliwości wykonawczych konkretnego środowiska.

Wykonanie aklamacji przed Ewangelią nie jest obowiązkowe. Można ją zastąpić innym odpowiednim śpiewem, jeśli nawiązuje do treści przewidzianej perykopy ewangelicznej. W ten sposób dopuszczone są inne formy śpiewu (a więc psalmy, pieśni, kompozycje chóralne), byleby trafnie oddawały główną myśl Ewangelii oraz dobrze przygotowywały słuchaczy do jej słuchania i przyjęcia⁷⁹.

W propozycjach nabożeństw pokutnych nie ma aklamacji „Alleluja” przed Ewangelią. Jest to zupełnie zrozumiałe, gdy nabożeństwo celebrowane jest w zalecanym okresie wielkiego postu, a nabożeństwa pokutne mają na celu przygotować do świąt paschalnych i odnowienia łaski chrztu św. Nawet w adwencie i w okresie zwykłym w ciągu roku podczas obrzędu pojednania wielu penitentów należy pominąć „Alleluja”, by podkreślić jego charakter pokutny.

⁷⁶ Por. OPp, nr 52, s. 44.

⁷⁷ Por. tamże, nr 52 ab, s. 47, 51.

⁷⁸ Por. tamże, nr 16, s. 204.

⁷⁹ Por. tamże.

Jednak ogłoszona przez Jana Pawła II Niedziela Miłosierdzia Bożego domaga się przemyślenia i ewentualnej korekty teologicznej, dotyczącej pokuty oraz opracowania nowych propozycji liturgicznych. Pojawia się inny aspekt chrześcijańskiej praktyki pokutnej. Zakończenie oktawy Wielkanocy przesuwają akcent z pokuty za grzechy na nawrócenie i przyjęcie z wiarą owoców męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa Pana. Miłosierdzie Boże jawi się jako uprzedzający akt łaski i usprawiedliwienia grzeszników, którzy zostają wezwani do ufności w dar Bożego przebaczenia. Duchowość zaproponowana przez św. s. Faustynę zaprasza do aktów pokuty i spowiedzi sakramentalnej w Niedzielę Miłosierdzia Bożego, w związku z czym obiecane są szczególne łaski. Teologię sakramentalnego pojednania ze zwycięskim Chrystusem Odkupicielem proponuje także sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki w materiałach formacyjnych Oazy Nowego Życia I, II i III stopnia, zalecając nabożeństwo pokutne w jedenastym dniu rekolekcji, gdy rozważana jest tajemnica Zmartwychwstania Pańskiego⁸⁰. W tym kontekście Ewangelia o zmartwychwstałym Panu, czytana podczas nabożeństwa pokutnego, rozbrzmiewa jako Dobra Nowina w pełnym tego słowa znaczeniu. Stąd w tak przeżywanym nabożeństwie w okresie wielkanocnym wprost narzuca się pytanie o uroczysty śpiew aklamacji „Alleluja” poprzedzający proklamację Ewangelii. Objawiająca się miłosierna miłość Odkupiciela powoduje nawrócenie grzesznika, wzbudza w nim skruchę serca i pobudza go do doskonałego żalu za grzechy z miłości do Boga.

3.3. Akt pokutny

Prawodawca liturgiczny dopuszcza tu różne formy aktu pokutnego, gdyż jeżeli przemawiają za tym okoliczności, uczestnicy nabożeństwa mogą odmówić modlitwę litanijną albo zaśpiewać odpowiednią pieśń, która wyraża wyznawanie grzechów oraz ufność w miłosierdzie Boże⁸¹. Zawsze jednak na zakończenie odmawia się Modlitwę Pańską, której nigdy nie należy opuszczać⁸².

Najbardziej rozpowszechnioną formą aktu pokutnego jest wspólne odmówienie formuły spowiedzi powszechnej poprzedzonej wezwaniem diakona albo innego posługującego. Wtedy wszyscy klękają albo stojąc, pochylają się i recytują: „Spowiadam się Bogu Wszemogącemu...”. Nie ma przeciwwskazań, by zebrani na nabożeństwie zaśpiewali któryś z aktów pokutnych ze Mszy św. Wtedy kantor intonuje wezwania, a zgromadzeni pokutnicy odpowiadają wspólnie stałą

⁸⁰ Nie ma jednak zaproponowanej aklamacji „Alleluja”; por. *Podręcznik Nabożeństw Oazy Nowego Życia I, II i III stopnia*, wyd. 4, Lublin 1997, s. 57, 65, 74.

⁸¹ Wciąż aktualna jest dawna pieśń śpiewana jako akt skruchy: *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*, tekst: XVIII, melodia: Mioduszewski, w: *SiedleckiM* 1994, nr 457, s. 510–511.

⁸² *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, w: OPP, nr 27, s. 27.

aklamacją⁸³. Niektóre formuły modlitwy litanijnej przed spowiedzią, które mają odpowiedź zmienną, domagają się uprzedniego przygotowania i najlepiej nadają się do wykonania przez kantora i scholę⁸⁴.

Kwestią otwartą pozostaje sposób odmówienia aktu pokutnego czy też Modlitwy Pańskiej. Zarówno recytacja, jak i śpiew znajdują wielu zwolenników. W proponowanych wzorach nabożeństw pokutnych znajduje się tylko stwierdzenie, że śpiewa się lub odmawia Modlitwę Pańską⁸⁵. Zastosowano więc zasadę obowiązującą we wprowadzeniu do Mszału rzymskiego, że słowo „mówić” lub „wygłaszać” (łac. *dicere*) oznacza zarówno recytację, jak i śpiew⁸⁶. Daje to przewodniczącemu nabożeństwa możliwość rozsądnego zastosowania śpiewu w zależności od potrzeb wiernych, jak i dynamiki całego obrzędu.

3.4. Śpiewy towarzyszące indywidualnej spowiedzi

Problem wykorzystania muzyki towarzyszącej sakramentalnej spowiedzi należy do trudnych i złożonych. Zasadniczo spowiedź indywidualna powinna odbywać się w ciszy i spokoju. Jednak wspólnotowe przeżywanie pokuty wyraża się także odpowiednim śpiewem. Różnorodność doświadczeń życia parafialnego wskazuje, że umiejętne towarzyszenie modlitwą wstawienniczą tym, którzy przystępują do konfesjonau, jest oznaką braterskiej miłości wobec nawracających się grzeszników.

Na pewno śpiew wykonywany w tym czasie ani akompaniament instrumentalny nie mogą być za głośne, gdyż grozi to zagłuszeniem dialogu zachodzącego między penitentem a spowiednikiem i przeszkadza im w porozumiewaniu się, a co za tym idzie, utrudnia owocne sprawowanie sakramentu.

Jeśli spowiedź wielu penitentów zbyt przedłuża się w czasie, śpiewy można z powodzeniem przeplatać odmawianiem Różańca lub czytaniem wybranych modlitw.

3.5. Uwielbienie Boga po otrzymaniu rozgrzeszenia

Wspólna celebracja pokutna domaga się też wspólnego podziękowania Bogu za otrzymane miłosierdzie. Dlatego też po spowiedzi przewidziany jest śpiew dziękczynny spowiedników i penitentów. Śpiew chrześcijan jest znakiem radości serca (por. Dz 2, 46), stąd całe zgromadzenie wyraża ją pełnym głosem. Przy

⁸³ Zob. propozycje formuł litanijnych przed spowiedzią; OPp, nr 196–203, s. 172–181.

⁸⁴ W ten sposób można wykonać zwłaszcza piątą lub dziesiątą formułę modlitwy litanijnej przed spowiedzią, OPp, nr 198, 203, s. 175, 181.

⁸⁵ OPp, nr 24, s. 208.

⁸⁶ OWMR 2002, nr 38, s. 23.

pojednaniu penitentów zarówno ze spowiedzią ogólną, jak i indywidualną kapłan zachęca wszystkich wiernych do dziękczynienia i wysławiania Boga bogatego w miłosierdzie. Nie ma ściśle wyznaczonego i obowiązującego śpiewu. Można tu zastosować pieśń lub hymn⁸⁷. Wydaje się, że forma i obsada takiego utworu mogą być dowolne (solista, schola, chór, całe zgromadzenie). Jednak niestosowne byłoby całkowite wykluczenie wiernych z aktywnego śpiewu dziękczynnego. Z powodzeniem można wykorzystać formy dialogowe z powtarzaniem refrenem lub antyfoną.

Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią przewiduje psalmy dziękczynne. Wykonywane na sposób responsoryjny kształtują w uczestnikach sakramentu Bożego miłosierdzia postawę wdzięczności⁸⁸.

Repertuar psalmów dziękczynnych poszerzony został o kantyki zarówno ze Starego (Izajasza i Daniela)⁸⁹, jak i Nowego Testamentu (*Magnificat*, *Benedictus* oraz z Apokalipsy)⁹⁰.

W refrenach przeznaczonych do wspólnego śpiewu proponowane są teksty, które wychwalają dobroć i łaskawość Boga: *Cieszcie się w Panu, wszyscy sprawiedliwi*⁹¹, *Bóg nam okazał swoje miłosierdzie*⁹², *Chwalmy na wieki miłosierdzie Pana*⁹³, *Bóg jest łaskawy dla swoich czcicieli*⁹⁴; są też teksty uwielbiające Imię Boże: *Będę wysławiał imię Twe na wieki*⁹⁵, *Śpiewajcie Panu, chwalcie Jego imię*⁹⁶.

Grupa nowotestamentowych kantyków nawiązuje do teologii wyzwolenia z grzechu: *Chwalcie na wieki Najwyższego Pana*⁹⁷, *Wielbijmy Boga, bo swój lud wyzwolił*⁹⁸, *Godne są podziwu dzieła Twoje, Panie*⁹⁹.

Zamieszczono też propozycję refrenu prośby, a zarazem wychowującego do trwałej poprawy życia: *Naucz mnie, Panie, mądrych ustaw swoich*¹⁰⁰.

Bogactwo treści uwielbienia Boga po otrzymaniu rozgrzeszenia daje możliwość wykorzystania powyższych psalmów i kantyków w różnych opracowaniach

⁸⁷ Por. OPP, nr 65, s. 63.

⁸⁸ Są to: Ps 32 (31), 1-2.3-4.5-6a.6b-7.10-11 (R.: 11a); Ps 98 (97), 1.2-3ab.3cd-4.5-6.7-8.9 (R.: 2a); Ps 100 (99), 1-2.3.4b-5ab; Ps 103 (102).1-2.3-4.8-9.13-14.17-18 (R.: 8a); Ps 119 (118), 33-34.35-36.37-38.39-40 (R.: 33a); Ps 145 (144), 1-2.8-9.13b-14.18-19.20-21 (R.: 2).

⁸⁹ Iz 12, 1.2.3.3-4a.4b-5; Dn 3, 52.53-54.55-56; w: OPP, nr 210, 211, s. 188-189.

⁹⁰ Łk 1, 46-48.49-50.51-53.54-55; Łk 1, 68-69.70-71.72-73.74-75; Ap 15, 3-4; w: OPP, nr 212, 213, 214, s. 190-192.

⁹¹ OPP, nr 204, s. 182.

⁹² Tamże, nr 212, s. 183, 190.

⁹³ Tamże, nr 206, s. 184.

⁹⁴ Tamże, nr 207, s. 185.

⁹⁵ Tamże, nr 209, s. 187.

⁹⁶ Tamże, nr 210, s. 188.

⁹⁷ Tamże, nr 211, s. 189.

⁹⁸ Tamże, nr 213, s. 191.

⁹⁹ Tamże, nr 214, s. 192.

¹⁰⁰ Tamże, nr 208, s. 186.

pieśniowych, a nawet w kompozycjach chóralnych z akompaniamentem instrumentalnym.

3.6. Rozesłanie

W uroczyscie sprawowanym obrzędzie pojednania wielu penitentów, z sakramentalnym rozgrzeszeniem, na rozesłanie zalecana jest jeszcze muzyka. Wyśpiewane uroczyste błogosławieństwo końcowe i wspólny śpiew zgromadzenia optymalnie oddają stan ducha osób szczęśliwych, którym zostały odpuszczone grzechy. Uczestnicy celebracji, pojednani z Bogiem i bliźnimi, spontanicznie potrzebują uzewnętrznienia swych przeżyć duchowych. Stąd wskazane są utwory o charakterze radosnym, podniosłym i zachęcającym do wielbienia Boga słowem i życiem.

Również po zakończeniu liturgii pokutnej, gdy wierni pojednani z Bogiem i ludźmi wychodzą z kościoła, może rozbrzmiewać żywa, solowa gra organowa, która podkreśla autentyczny nastrój panującej radości¹⁰¹.

W sytuacji nabożeństwa pokutnego, kiedy nie ma przewidzianej spowiedzi sakramentalnej, lecz celebracja jest przygotowaniem do pojednania, zalecane są utwory bardziej refleksyjne, utrzymane w charakterze pokutnym zachęcającym do przyjęcia Ewangelii i konsekwentnego nawrócenia. Wtedy śpiew na zakończenie nabożeństwa pokutnego nie jest konieczny. Wierni mogą rozchodzić się do domów w milczeniu. Przemawia za tym również propozycja zamieszczonego wzoru nabożeństwa pokutnego, gdzie podano, by na zakończenie zaśpiewać odpowiednią pieśń¹⁰², po czym kapłan udzieli błogosławieństwa¹⁰³.

Podobnie jest przy wspólnej celebracji obrzędu pojednania wielu penitentów w różnych okresach liturgicznych. Wprawdzie po końcowym błogosławieństwie i rozesłaniu może rozbrzmiewać solowa gra na organach jakiegoś utworu, odpowiadającego charakterowi celebracji i kontynuującego radosne uwielbienie Boga, ale także i w tym przypadku w okresie wielkiego postu stosowniejsze wydaje się zachowanie ciszy.

4. Teologiczna tematyka śpiewów nabożeństw pokutnych

Dobór melodii i śpiewów przeznaczonych na nabożeństwo pokutne powinien uwzględniać okres liturgiczny. W zależności od wybranego formularza nabożeństwa w wielkim poście należy śpiewać albo pieśni przypominające

¹⁰¹ Por. MS, n. 65.

¹⁰² Na przykład może to być postanowienie poprawy życia: *Chcę być dobrym*, tekst: M.G., melodia: E. Bury, w: SiedleckiM 1994, nr 586, s. 676–677.

¹⁰³ Por. OPP, nr 24, s. 209.

o potrzebie pokuty jako środka do umocnienia lub odnowienia łaski chrztu, albo pieśni, które przygotowują do pełniejszego uczestnictwa w tajemnicy paschalnej Chrystusa dla zbawienia świata. Obu tematów raczej nie należy mieszać¹⁰⁴. Źródłem inspiracji do tworzenia nowych kompozycji pokutnych na okres wielkanocny są teksty antyfon przeznaczonych na (wspomnianą już) aspersję¹⁰⁵.

Podobnie na okres adwentu trzeba wcześniej przemyśleć i wybrać pieśni skoncentrowane wokół jednego z dwóch głównych tematów, a więc pobudzające do oczekiwania na powtórne przyjście Pana na końcu czasów, kiedy to dopełnią się dzieje zbawienia świata, albo przygotowujące do uroczystego obchodzenia tajemnicy Wcielenia Chrystusa¹⁰⁶.

Repertuar pieśni wykonywanych podczas nabożeństw pokutnych zależy od przewodniej myśli przewijającej się przez całą celebrację. Posoborowe do wartościowanie słowa Bożego w celebracji sakramentu pokuty daje bezpośredni impuls do tworzenia i wykorzystywania śpiewów, które nawiązują do problematyki biblijnej. W ten sposób śpiewy stają się integralną częścią nabożeństwa, wpływają na jego dynamikę i skutecznie przyczyniają się do intensywności przeżycia nawrócenia penitentów. Ogólnie *Obrzędy pokuty* proponują pięć głównych bloków tematycznych inspirowanych Biblią: *Wypełnieniem Prawa jest miłość* i *Odnówcie się duchem w waszym myśleniu*, które przeznaczone są na liturgię słowa przy pojednaniu wielu penitentów z indywidualną spowiedzią, a także *Grzech i nawrócenie*, *Marnotrawny syn wraca do Ojca*, oraz *Błogostawieństwa ewangeliczne*, które zostały zamieszczone w ramach nabożeństw pokutnych.

4.1. Wypełnieniem Prawa jest miłość

Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem jako pierwsze czytanie zawiera tekst z Księgi Powtórzonego Prawa zatytułowany *Będziesz miłował Pana, Boga twojego, z całego serca*¹⁰⁷. Problematyka poruszana w celebracji znajdzie refleksyjne dopełnienie w śpiewie mówiącym o tym przykazaniu¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Por. KL, nr 109; Paweł VI, Konstytucja *Poenitemini*, 17 lutego 1966, n. IX, AAS 58 (1966), s. 185; OPP, nr 5, s. 198.

¹⁰⁵ Por. MR 2002, 1252; antyfony 1–4 (*Tempore paschali*): Ez 47, 1–2.9, So 3, 8, Ez 36, 25, Dn 3, 77.79, 1P 2, 9, oraz antyfona 5: *E látère tuo, Christe, fons aquæ proriúmpit, quo abluúntur mundi sordes et vita renovátur, allelúia*.

¹⁰⁶ Por. OPP, nr 20, s. 206.

¹⁰⁷ Pwt 5, 1–3.6–7.11–12.16–21;6, 4–6; OPP, nr 52, s. 44–45.

¹⁰⁸ Por. *Będziesz miłował*, tekst: Pwt 6, 5; Kpł 19, 18; Mk 12, 29–31, melodia: L. Deiss, w: ExD 2004, nr 432, s. 328–330.

Następujący po czytaniu psalm responsoryjny Ps 25 (24), 4–5.6–7bc.8–9 można też zastąpić śpiewem bądź pieśnią nawiązującą lub wprost mówiącą o dwóch przykazaniach miłości. Wykonanie takiego śpiewu w pełni uzasadniają perykopy ewangeliczne przewidziane na celebrację: *Największe przykazanie* – Mt 22, 34–40, lub *Nowe przykazanie* – J 13, 34–35; 15, 10–13¹⁰⁹. W nawiązaniu do tych tekstów można wykonać wiele opracowań muzycznych, np.: *Gdzie miłość wzajemna i dobroć*¹¹⁰, *Przykazanie nowe daję wam*¹¹¹, *To przykazanie*¹¹².

Wplecione w liturgię słowa drugie czytanie z Listu św. Pawła Apostoła do Efezjan (5, 1–14), zatytułowane *Postępujcie drogą miłości, jak Chrystus nas umiłował*, doczekało się już kilku interesujących opracowań muzycznych¹¹³. Rodzi się tylko pytanie techniczne: kiedy te kompozycje wykonywać? Wydaje się, że w uzasadnionych przypadkach, zwłaszcza w uroczystych celebracjach pokutnych z racji rekolekcji wielkopostnych czy misji parafialnych, można zaśpiewać jeszcze jedną pieśń przed aklamacją *Chwała Tobie, Królu wieków*.

4.2. Nawrócenie jako przemiana myśli i serca w duchu błogosławieństw ewangelicznych

Prawdziwe nawrócenie w rozumieniu chrześcijańskim obejmuje nie tylko zerwanie z grzechem, ale też podjęcie życia według wskazań Ewangelii.

Drugi wzór obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem przewiduje trzy czytania przedzielone psalmem: *Przestańcie czynić zło, zaprawiajcie się w dobrym* – Iz 1, 10–18; *Sercem skruszonym nie pogardzisz, Boże* – Ps 51, (50), 3–4.8–9.12–13.14 i 17 (R.: por. 19); *Odnówcie się duchem* – Ef 4, 23–32; aklamacja przed Ewangelią *Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy jesteście utrudzeniu i obciążeni, a Ja was pokrzepię* – Mt 11, 28; oraz Ewangelia *Błogosławieństwa* – Mt 5, 1–12. Ponadto podane są inne teksty do wyboru (nry 95–195), co sprawia, że tematyka śpiewów dobieranych podczas obrzędów pokuty powinna być zmienna i ściśle dostosowana do tekstów biblijnych, by stanowiła integralną część liturgii słowa¹¹⁴.

¹⁰⁹ OPr, nr 52, s. 47–48.

¹¹⁰ Tekst: ks. J. Dziurzyński, melodia: ks. Z. Piasecki, w: ExD 2004, nr 454, s. 345.

¹¹¹ ExD 2004, nr 551, s. 419.

¹¹² Tamże, nr 508, s. 385.

¹¹³ Zob. m.in.: *Bądźmy naśladowcami Boga*, tekst: Ef 5, 1–2, oprac. G. Skop, wg pieśni mszalnej: *Boże Stwórco, nasz Panie*, w: ExD 2004, nr 430, s. 327; *Wstań, który śpisz i powstań z martwych*, tekst: Ef 5, 14; Ps 27 (26), melodia: G. Skop, w: ExD 2004 nr 306, s. 229.

¹¹⁴ Zob. OPr, nr 52, s. 52; 73–173.

W wielu przypadkach repertuar pieśni pokutnych można z powodzeniem rozszerzyć o śpiewy typu: *Błogosławieni ubodzy i cisi*¹¹⁵, *Błogosławieni ubodzy w duchu*¹¹⁶ czy *Błogosławione serca*¹¹⁷.

W nabożeństwach pokutnych często występuje temat błogosławieństw ewangelicznych¹¹⁸, stąd i śpiew nawiązujący do któregoś z błogosławieństw będzie dobrą odpowiedzią do rozważanych treści¹¹⁹.

4.3. Grzech i nawrócenie

Rzeczywistość grzechu i nawrócenia ukazane zostały na przykładzie biblijnej postaci Szymona Piotra. Czytanie Pisma Świętego oparte jest na trzech perykopach ewangelicznych: *Powiadam ci, Piotrze, nim zapieje dziś kogut, trzy razy wyprzesz się tego, że Mnie znasz* (Łk 22, 31–34); *Piotr wyszedł na zewnątrz i gorzko zapłakał* (Łk 22, 54–62), oraz *Szymonie, synu Jana, czy miłujesz Mnie?* (J 21, 15–19)¹²⁰.

Chwila milczenia oddzielająca czytania oraz proponowane śpiewy: Ps 31 (30), 10.15–17.20¹²¹ lub Ps 51 (50)¹²², sprawiają, że każdy penitent może uświadomić sobie popełnione grzechy oraz doświadczyć zachęty do podjęcia pokuty. Do refleksji można tu wykorzystać utwór będący muzycznym opracowaniem ewangelicznej perykopy (J 21, 15–19) lub piosenkę mówiącą o miłości uzdalniającej do nieustannego powstawania z grzechu¹²³.

Bogata w treść lektura biblijna daje duże możliwości wykorzystania śpiewów nie tylko powyższych psalmów, ale także tych wszystkich pieśni, które nawiązują do tematów proponowanych do homilii, a więc mówiące „o ufności, która powinna opierać się na łasce Bożej, a nie na własnych siłach; o wiernym zacho-

¹¹⁵ Tekst: wg Mt 5, 3–10, oprac. O.P. Galiński OSB, melodia: M. Machura, w: ExD 2004, nr 433, s. 330.

¹¹⁶ Tekst: Mt 5, 3–10.12, melodia: G. Skop, w: ExD 2004, nr 34, s. 331–332.

¹¹⁷ Tekst: LG, t. III-IV, Ap 7, 13–14, melodia: E. Maier, w: ExD 2004, nr 435, s. 333.

¹¹⁸ Rozważanie błogosławieństw ewangelicznych następuje po śpiewanej modlitwie przewodzącego, w której błaga on Wszechmogącego Boga, by otworzył ludzkie serca na Jego głos, tak by przyjęli Ewangelię Jego Syna, który za nas umarł i zmartwychwstał, i z pomocą Jego łaski odnowili swoje życie: 1 J 1, 5–9: „Jeśli mówimy, że nie mamy grzechu, to samych siebie oszukujemy”; Ps 146 (145), 5–10; Mt 5, 1–10; „Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie”; por. OPP, nr 37, s. 216.

¹¹⁹ W homilii można mówić: „o grzechu, przez który łamiąc przykazania Boże, przeciwstawiamy się błogosławieństwom ewangelicznym; o naszej mocnej wierze w słowa Chrystusa; o naszej wierności w naśladowaniu Chrystusa w życiu osobistym, we wspólnocie chrześcijańskiej i w społeczności ludzkiej; o którymkolwiek błogosławieństwie”; por. OPP, nr 39, s. 217.

¹²⁰ Por. tamże, nr 26, s. 210.

¹²¹ Por. tamże, nr 129, s. 112.

¹²² Por. tamże, nr 52b, 133, s. 50, 115.

¹²³ Zob. *Kochać, to znaczy powstawać*, tekst i melodia: zespół „Gen”, tłum. ks. S. Sierla, w: F. Blachnicki, *Oaza Nowego Życia II stopnia. Podręcznik*, wyd. 3, Krościenko 2000, s. 258–259.

waniu w życiu obietnic chrztu św., jak przystało na uczniów Pana; o naszej słabości, przez którą wpadamy w grzechy i przestajemy dawać świadectwo Ewangelii; o miłosierdziu Pana Boga, który po grzechu, jeśli całym sercem nawracamy się do Niego, znowu nas przyjmuje jako przyjaciół¹²⁴.

4.4. Marnotrawny syn wraca do ojca

Przypowieść o synu marnotrawnym (Łk 15, 11–32) doczekała się licznych opracowań muzycznych¹²⁵. Za każdym razem podkreślana jest grzeszność człowieka, który jednak nawracając się, doświadcza przebaczącej miłości Boga. W nabożeństwie, gdy czytana jest powyższa przypowieść, można wykorzystać balladę¹²⁶:

Pustą, samotną drogą,
z sercem ciężkim od win
i ze spuszczoną głową,
szedł marnotrawny syn.
Ref. Wróć, synu, wróć z daleka,
wróć, synu, wróć, Ojciec czeka.
1. I wychodzi na drogę,
i wygląda stęskniony.
Czy nie wracasz do domu.
Tyle razy odchodzisz,
i powracasz skruszony,
a On zawsze dla ciebie
ma otwarte ramiona.

2. Roztrwonileś swą miłość,
z pustym sercem powracasz,
a On tobie przebacza.
I wychodzi naprzeciw
serce Ojca zbolale,
wreszcie, synu, wróciłeś,
tak czekałem.
Ref. Wróć, synu, wróć z daleka,
wróć, synu, wróć, Ojciec czeka.
Wróć, jeszcze czas, nie zwlekaj,
jak długo jeszcze każesz czekać.

Nie zawsze jednak musi być śpiewane któreś z opracowań przypowieści, tym bardziej, że wcześniej w obrzędach podany jest do rozważenia fragment Listu św. Pawła Ef 1, 3–7: „Przeznaczył nas dla siebie jako przybranych synów...”, oraz Ps 27 (26), 1.4.13–14¹²⁷.

Dobór śpiewów należy odpowiednio dostosować do homilii w zależności od tego, który z proponowanych tematów jest poruszany, a więc: „o grzechu, który jest odwróceniem się synowskiej miłości Boga Ojca; o nieskończonym miłosier-

¹²⁴ OPp, nr 27, s. 210.

¹²⁵ Zob. *Syn marnotrawny*, melodia: ks. W. Sopora, w: e-Śpiewnik 2.0, zwr. 1–3, ref.; *Syn marnotrawny*, w: Ewp 1965, nr 35, 1–8, ref., s. 36–37.

¹²⁶ *Pustą samotną drogą (Syn marnotrawny)*, tekst i melodia: S. Magdalena, nazaretanka, w: W. Lewkowicz, *Śpiewnik parafialny, czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, wyd. XI, Olsztyn 1982, nr 393, s. 739–740.

¹²⁷ OPp, nr 32, s. 213.

dziu Ojca nad grzesznymi dziećmi; o istocie prawdziwego i szczerego nawrócenia; o ustawicznym przebaczeniu braciom” lub „o Uczcie Eucharystycznej jako szczycie pojednania z Kościołem i Bogiem”¹²⁸.

5. Śpiewy w nabożeństwach pokutnych dla grup wiekowych i stanowych

Struktura grzechu, nawrócenia i pokuty są podobne bez względu na wiek i stan życia człowieka. Stąd w nabożeństwach pokutnych zawsze mogą być wykorzystywane ogólne śpiewy pokutne powszechnie znane w kościele lokalnym. Jednak w zależności od warunków społecznych różne są obowiązki poszczególnych osób, a także rodzaje grzechów. Najwyraźniej to widać podczas przeprowadzania rachunku sumienia. Dlatego też w śpiewach wykonywanych podczas nabożeństw pokutnych przeżywanych w różnych grupach wiekowych lub stanowych konieczne jest uwzględnienie konkretnego zgromadzenia.

5.1. Dorośli

Do osób dorosłych najbardziej przemawiają pieśni dawne, tradycyjne. Niezwykle pożyteczne jest śpiewanie psalmów. W większości proponowanych pieśni dominuje rozumienie grzechu jako indywidualnego wykroczenia przeciw Bogu. Takie ujęcie jest słuszne, ale niepełne. W śpiewanych aktach pokutnych niezwykle pożyteczne jest poszerzenie tematów także o odniesienie do Chrystusa obecnego w bliźnich. W uwarunkowaniach polskich wad społecznych ważne są nabożeństwa ekspiacyjne za grzechy pijaństwa, w których wykorzystuje się śpiew suplikacji¹²⁹.

W warunkach globalizacji wprost konieczne jest ukierunkowywanie na społeczny wymiar odpowiedzialności chrześcijańskiej, a więc troska o biednych, uciśnionych, nieszczęśliwych, starych, niepełnosprawnych oraz wszystkich potrzebujących szczególnej troski i opieki.

W czasach kryzysu instytucji rodziny należy przyjąć jako ważny postulat wprowadzanie do nabożeństw pokutnych pieśni wprost nawiązujących do relacji rodzinnych. Chodzi tu o uwrażliwianie na takie wartości, jak miłość w rodzinie, wierność i uczciwość małżeńska, pielęgnowanie pokoju i zgody, wzajemny szacunek i życzliwa pomoc¹³⁰.

¹²⁸ OPp, nr 33, s. 213.

¹²⁹ Por. *Agenda liturgiczna*, Archidiecezjalna Komisja Liturgiczna, wyd. 2 popraw. i rozsz., Katowice 2005, s. 130–140.

¹³⁰ Por. tamże, s. 233.

Na koniec należy wspomnieć coraz popularniejszy repertuar pieśni do Miłosierdzia Bożego¹³¹.

5.2. Chorzy

W repertuar ogólnych pieśni pokutnych, przeznaczonych dla chorych i osób w podeszłym wieku, dobrze jest włączyć śpiewy, które będą ukazywać chorobę jako czas łaski czy też będą zachęcać do podjęcia współcierpienia z Chrystusem. W związku z tym mogą tu być wykorzystywane nawet niektóre pieśni pasyjne¹³² lub piosenki typu *Zbawienie przyszło przez Krzyż*¹³³. Nabożeństwo pokutne z dobrze dobranym repertuarem pieśniowym wzmocni w chorych należyte usposobienie do świadomego włączenia cierpienia w proces pokuty i wykorzystania choroby jako osobistego krzyża mającego wielką wartość zarówno dla samego pokutnika, jak i całego Kościoła Bożego¹³⁴.

5.3. Osoby konsekrowane

Podstawowym tematem śpiewów charakterystycznych dla nabożeństw pokutnych osób konsekrowanych winna być wierność Chrystusowi wyrażona w złożonych ślubach czy przyrzeczeniach (czystość, ubóstwo i posłuszeństwo). Pomocą w pokucie mogą być pieśni inspirowane Ewangelią, nawiązujące do przypowieści ukazujących miłosierdzie Boże, a także wzywające do postępowania według rad ewangelicznych¹³⁵. Specyfiką różnych zakonów i zgromadzeń jest szczególny charyzmat ich Założyciela, co również może być uwzględniane w śpiewach pokutnych. Odniesienie do bliźnich w kontekście wspólnoty Kościoła jest niezwykle ważnym, stałym elementem pokuty osoby konsekrowanej, i powinno to znajdować wyraz w pieśniach podczas nabożeństwa przeżywanego w zakonie, zgromadzeniu, stowarzyszeniu lub instytucji.

5.4. Młodzież

Nabożeństwa pokutne dla młodzieży wymagają współpracy kapłana z młodymi ludźmi. Zalecana jest ścisła współpraca młodzieży z celebransem w wybraniu odpowiednich tekstów i pieśni, a także przeszkoleniu śpiewaków lub scholi.

¹³¹ Zob. *Śpiewnik wawelski*, red. W. Zalewski, t. II, z. 1, Kraków 2001, s. 73–90.

¹³² Zob. *W krzyżu cierpienie*, tekst: ks. Antoniewicz (?), melodia: Siedlecki 2, w: Siedlecki M 1994, nr 140, s. 149–150.

¹³³ Zob. *Śpiewnik nowych pieśni kościelnych i piosenek religijnych*, M. Żuk, Olsztyn 1983, nr 129, s. 171–172.

¹³⁴ Por. O Pp, nr 63–65, s. 226–227.

¹³⁵ Por. tamże, nr 37–42, s. 216–219.

W przygotowaniu nabożeństwa należy uwzględnić kształtowanie umiejętności prawidłowego wyboru¹³⁶. Nawrócenie to odnowa życia zgodnie z powołaniem chrześcijańskim. Współczesne piosenki lub pieśni, które nawiązują do wydarzeń i przypowieści ewangelicznych, powinny mówić o powołaniu do nowego życia lub zachęcać do pójścia za głosem Bożym¹³⁷.

5.5. Dzieci

Nabożeństwo pokutne dla dzieci w wieku od pięciu do dziewięciu lat ma na celu kształtowanie w nich prawidłowego sumienia i postaw moralnych. Obejmuje dzieci przygotowujące się do przystąpienia do sakramentu pokuty i pojednania oraz Pierwszej Komunii Świętej¹³⁸. Głównym tematem pieśni w nabożeństwach pokutnych powinno być ukazanie Boga jako kochającego Ojca, który poszukuje grzeszników oddalających się od Niego. Dzieci powinny, również w śpiewie, przeżywać rzeczywistość grzechu jako zła, które niszczy naszą miłość do Boga i ludzi. Zachodzi też pilna potrzeba wcześniejszego nauczania dzieci śpiewanych pieśni, aby mogły one być aktywnie zaangażowane¹³⁹. Zarówno treść, jak i forma muzyczna muszą być dostosowane do wieku dzieci, gdyż tylko wtedy nabożeństwo może być owocne.

Zakończenie

Kościół nieustannie wprowadza ludzi na drogę pokuty i pełnego pojednania. Wzywa grzeszników do nawrócenia i ożywia obrzędy pokuty muzyką, by w ten sposób chronić wiernych przed popadaniem w formalizm i rutynę. Zwłaszcza we wspólnotowych celebracjach pokutnych niezbędne są odpowiednia muzyka i śpiew. W życiu i liturgii Kościoła zawsze znane były różne śpiewy i pieśni, które nawiązywały do tradycji pokutnych psalmów Dawidowych.

W nabożeństwach pokutnych można śpiewać przede wszystkim pieśń na rozpoczęcie celebracji. Następną grupę utworów muzycznych tworzą śpiewy liturgii słowa. Można także śpiewać odpowiednio dostosowany akt pokutny. Zalecane jest, by na zakończenie nabożeństwa pokutnego wszyscy razem wyrazili Bogu wdzięczność radosnym śpiewem dziękczynnym.

¹³⁶ Por. tamże, nr 55, s. 223.

¹³⁷ Zob. J. Rosiński, *Pieśni religijne i rekolekcyjne dla dzieci i młodzieży z akompaniamentem organów*, Kielce 2002, nr 9, 13, 25, 26, 32, 41, 53.

¹³⁸ Por. OPP, nr 43, s. 219.

¹³⁹ Por. tamże, nr 44, s. 219–220.

Tematyka śpiewów nabożeństw pokutnych obejmuje problematykę grzechu i nawrócenia. W treści winna ułatwiać zbadanie sumienia oraz nawiązywać do Ewangelii, w tym do przypowieści o Bożym miłosierdziu i błogosławieństwach ewangelicznych, wzywać do pragnienia zerwania z grzechem i upodobnienia się do Chrystusa.

Postulatem duszpasterskim jest poszerzenie tematyki pokutnej, tak by śpiewy w nabożeństwach pokutnych uwzględniały społeczny wymiar nawrócenia i odpowiedzialności za otaczający nas świat oraz dostosowane były (zarówno co do tekstów, jak i formy muzycznej) do mentalności grup wiekowych lub stanowych zgromadzonych w kościele, np. dorosłych, chorych, osób konsekrowanych, młodzieży, dzieci.

Summary

Singing in penitential masses. Theological-pastoral study

Church introduces people on the way of penance and full reconciliation. It calls sinners to convert and liven the rituals of penance with music in order to protect believers from formalism and routine. The following things are necessary in penitential community celebrations: appropriate music and singing. Different penitential songs which referred to the tradition of penitential David's psalms have always been known in Church life and liturgy.

In penitential services the songs are sung at the beginning of a celebration. The next group of musical pieces comprises chants of word liturgy. Appropriately chosen penitential act can also be sung.

It is advised to express God gratitude with joyful singing at the end of a penitential service. The subject of penitential singing refers to sin and reformation. The lyrics of the songs should enable to examine conscience and refer to the gospel including the parable about God's mercy and evangelical blessing. It should tend to break with sin and imitate Jesus Christ.

According to Priesthood postulates singing in penitential services should take into consideration age groups or different states gathered in church, for example, adults, youth, children, the sick and the consecrated.

Ks. Sławomir Ropiak – dr hab. teologii i mgr lic. muzykologii, adiunkt Katedry Teologii Praktycznej i Ekumenizmu na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W swych badaniach podejmuje problematykę teologii w liturgii Kościoła Rzymskokatolickiego oraz jej praktycznych implikacji w pobożności ludowej.